

Jana Borguľová

Cesty normalizácie v Stredoslovenskom vydavateľstve v Banskej Bystrici

Téma môjho príspevku vychádza z ústavnej úlohy, ktorú od roku 1991 plním na svojom pracovisku – Literárnom a hudobnom múzeu v Banskej Bystrici. Okrem toho, že plne korešponduje s predmetom činnosti uvedenej kultúrnej inštitúcie, dá sa na nej „demonštrovať“ ukážka metód a prostriedkov procesu normalizácie života v ČSSR na začiatku sedemdesiatych rokov. Preto som privítala tému tejto literárnovednej konferencie.

V literárnej regionalistike pracujem už dvadsať rokov, preto sú mi známe biele miesta v novodobej kultúrnej histórii Banskej Bystrice, a práve z tohto dôvodu som si dala za cieľ zmapovať činnosť vydavateľstva, o ktorom sa dlhý čas nemohlo verejne hovoriť. Veľkou pomocou mi bola skutočnosť, že takmer celá jeho knižná produkcia sa zachovala v knižnici Literárneho a hudobného múzea, ako aj fakt, že väčšina redaktorov i autorov vydavateľstva napriek rôznorodým osudom žije a pracuje prevažne v Banskej Bystrici a je možné opierať sa o ich spomienky. Nevýhodou bolo, že sa nezachoval archív vydavateľstva a bolo potrebné ho aspoň čiastočne rekonštruovať zložitejšími chodníkmi.

Napriek tomu, že Banská Bystrica má bohaté tradície v oblasti kníhtlače a vydavateľskej činnosti (svedčí o tom napríklad vydanie prvej knihy so svetským obsahom na Slovensku roku 1578 – *Traktát o kométe* od Jakuba Pribicera), obdobie po roku 1948 v meste znamenalo prakticky zánik všetkých aktivít v uvedenej oblasti. Zostala iba jedna štátna tlačiareň. Aj preto bolo v regióne pozitívne prijaté rozhodnutie stranických a štátnych orgánov v roku 1960, ktoré v rámci štátnej vydavateľskej politiky ustanovili v každom kraji osobitné regionálne vydavateľstvá. Ich úlohou bolo saturať potreby národných výborov, ich zariadení, spoločenských organizácií v oblasti dejín, vlastivedných publikácií, etnografie, folklóru a popri tom aj beletrie. Organizačne spadali do pôsobnosti krajských národných výborov a pod ideologický dohľad krajských výborov KSS. Takto vzniklo v Banskej Bystrici ako v krajskom meste 1. júla 1960 Stredoslovenské vydavateľstvo. Aj keď sa téma Normy normalizácie týka záveru jeho činnosti, dovoľte mi pár konštatovaní o jeho účinkovaní.

Vo viac ako štyristoročnej histórii knižnej kultúry Banskej Bystrice predstavuje Stredoslovenské vydavateľstvo jedno ohnisko reťaze, ale kontinuitu v tomto prípade ťažko nájsť. Predtým ani potom neexistuje priama nadväznosť na tradíciu, preto možno povedať, že Stredoslovenské vydavateľstvo vyrástlo ako inštitúcia na zelenej lúke. Personálna základňa bola veľmi úzka, kvalifikovaných pracovníkov nebolo, navyše všetci traja riaditelia prišli zo stranického aparátu. Redaktormi sa stali mladí neprofesionáli, z ktorých postupne vyrástli nielen zdatní odborníci, ale aj tvorcovia poézie, prózy, drámy či vedeckej spisby – Zlata Solivajsová, Peter Kováčik, Ľudovít Fuchs, Miloš Štilla. Jediným skúseným redaktorom, ktorý prišiel do vydavateľstva roku 1964, bol Ján Bodenek z Matice slovenskej v Martine. Bolo šťastím, že v tom istom čase sa v Banskej Bystrici konštituoval Pedagogický inštitút, neskôr Pedagogická fakulta, ktorá významne dotovala edičnú radu i autorské zázemie vydavateľstva – Ivan Plintovič, Zdenko Kasáč, Viliam Marčok, Milan Jurčo a i. Do kultúrneho života mesta pribudli aj ďalšie školy, knižnice, rozhlas, televízia, denník Smer, Krajské bábkové divadlo, Divadlo Jozefa Gregora Tajovského, odbočky umelec-

kých zväzov atď. Všetok tento tvorivý potenciál sa navzájom ovplyvňoval, doplňoval, inšpiroval, podnecoval, a tak spoločne rástli na čoraz náročnejšie úlohy. Domnievam sa, že v meste sa vytvorilo umelecky produktívne ovzdušie, ktoré sa zúročilo aj vo výsledkoch Stredoslovenského vydavateľstva. Pomôžem si citátom Milana Jurču zo zborníka *Silueta* (z roku 1968): „... postupne vystúpil do popredia tzv. subjektívny činiteľ kultúrneho diania, t.j. človek-tvorca. Naozaj sa zdá, že to je to ohnivko, za ktoré možno potiahnuť celú reťaz a zaštrkať ňou, naraziť ohnivkom do ohnivka a spôsobiť istý pohyb.“ Ja len dodávam, že tými ohnivkami boli nastupujúci, neskôr už renomovaní autori – Mikuláš Kováč, Marián Kováčik, Peter Kováčik, Pavel Hruz, Ladislav Ballek, Osvald Zahradník, Štefan Šmihla, Ladislav Šimon, Jozef Mokoš, Blanka Poliaková, Peter Bagha a ďalší.

Produkcija Stredoslovenského vydavateľstva bola rozdelená do troch edícií:

1. *Náš kraj* – vedecká a popularizačná práca historikov kraja z rôznych oblastí. Výrazne sa zaslúžila o regionalistiku.
2. *Rozkvet* – krásna literatúra s ohľadom na autorov, pôsobiacich v kraji.
3. *Aktuality* – účelové publikácie, zamerané na aktuálne politické a verejné problémy a témy.

Za necelých jedenásť rokov existencie vydalo Stredoslovenské vydavateľstvo dvesto dvadsať dva titulov, z toho najväčší počet v edícii *Náš kraj*. Osobitné uznanie si zaslúži edícia *Rozkvet*, ktorá uviedla pätnásť debutov poézie a prózy, ako aj osem zborníkov stredoslovenských autorov.

Pri hodnotení činnosti Stredoslovenského vydavateľstva je potrebné vychádzať zo spoločensko-politických podmienok, v akých ono pôsobilo – bola to etapa začiatkov budovania socialistickej spoločnosti, čomu bola podriadená do značnej miery edičná politika. Napriek tomu bez preceňovania možno hodnotiť prácu vydavateľstva vysoko čo do rozvoja regionalistiky, ako aj podchytenia literárno-umeleckého potenciálu kraja. Bez významu nie je ani fakt, že pomohlo aspoň trochu vyvažovať bratislavocentrizmus v edičnej praxi. Na mieste je aj otázka, či by pri absencii Stredoslovenského vydavateľstva bolo vstúpilo do slovenskej literatúry toľko autorov zo stredného Slovenska.

Po tomto dlhšom úvode sa dostávam k meritu veci. Totiž k zániku vydavateľstva ako výsledku procesu normalizácie. Roku 1969 (po zrušení krajských národných výborov) prešlo Stredoslovenské vydavateľstvo pod riadenie Slovenského ústredia knižnej kultúry v Bratislave, a tým aj pod Ministerstvo kultúry SSR a ÚV KSS. Dostalo sa teda pod priamu kuratelnu najvyšších orgánov, preto sa v plnej miere aj naň vzťahovalo uznesenie predsedníctva ÚV KSS „Konceptia rozvoja, riadenia a zásad štátnej vydavateľskej politiky na Slovensku“ z 13. 3. 1970.

V následnej správe o plnení tohto uznesenia sa uvádza: „Prišlo sa k účelnej koncentrácii vydavateľskej činnosti na Slovensku... Podľa už vydaných výmerov sa 31. 12. 1971 zrušuje Stredoslovenské vydavateľstvo v Banskej Bystrici a Vydavateľstvo Slavín v Bratislave a ich činnosť prevezmú Vydavateľstvo Osveta v Martine, resp. Vydavateľstvo Obzor v Bratislave.“

Zaujímavé pritom je, že v tom istom čase Východoslovenské vydavateľstvo v Košiciach si pozíciu posilnilo a existuje podnes.

Dostávam sa k otázke, čo viedlo k zrušeniu Stredoslovenského vydavateľstva v Banskej Bystrici práve vtedy. Domnievam sa, že to okrem oficiálnej verzie boli aj neoficiálne dôvody:

1. Znovukonštituovanie Vydavateľstva Osveta v Martine a tým konkurencia so silnejšou tradíciou vo väzbe na Maticu slovenskú.

2. Zlé hospodárske výsledky, zapríčinené aj zriadením tzv. pridruženej výroby na špekulatívnom základe roku 1968. Riaditeľ vydavateľstva zriadil v konjunkturálnom čase výrobu sakrálnych predmetov v popradskom okrese, ktoré sa po roku 1968 stali nepredajnými a vzniklo manko 1,5 milióna Kčs. Riaditeľ bol odvolaný a preložený na KV KSS, odkiaľ však mal aj naďalej vplyv na dianie. Okrem toho stranícke orgány mali záujem utuľiť personálnu aféru.

3. Nedostatočná podpora krajských stranických a štátnych orgánov, tzv. lobby, ktorá by v rozhodujúcich chvíľach Stredoslovenské vydavateľstvo v Banskej Bystrici podporila. Nechuť k vydavateľstvu pramenila aj z malej organizovanosti jeho pracovníkov v KSČ, a tým bola aj ťažšia manipulácia s inštitúciou, ktorá robila problémy. Navyše to bolo aj sústavné porovnávanie s Bratislavou, ktorá na regionálne inštitúcie hľadala „zvrchu“.

Aj keď v podstate bolo o osude Stredoslovenského vydavateľstva rozhodnuté, pridružil sa parádny vrchol ľadovca, a to vydanie knihy Zlata Solivajsovej *Kľúč od každých dverí* v apríli 1971. Tu sa pristávám.

Zlata Solivajsová pracovala ako redaktorka Stredoslovenského vydavateľstva od jeho začiatkov. Postupne sa etablovala na jeho pôde aj ako autorka. Roku 1962 jej vyšiel básnický debut *Jablká plné hviezd*, roku 1964 ďalšia zbierka básní *Vyhnanie z raja*. Svoju tvorbu orientovala aj pre deti, jej autorské rozprávky vyšli vo vydavateľstve Mladé letá roku 1968 pod názvom *Svietnik s holubičkou*. Detská próza jej sedela, preto v nej pokračovala a vo svojom materskom vydavateľstve pripravovala na vydanie novú knihu rozprávok *Kľúč od každých dverí*. August 1968 bol pre ňu otrasným zážitkom, z ktorého sa vyrovnávala nielen ľudsky a občiansky, ale aj autorsky. Ako reakcia na politické udalosti vznikla aj metaforická rozprávka *Abeceda pre obludy*, ktorú zaradila do pripravovanej knihy. V stručnosti uvediem pointu – do idylického sveta lesa, kde rástol mohutný dub, istého dňa vošiel tank. Narušil harmóniu života jeho obyvateľov, správal sa grobianky. Na priateľské oslovenie duba reagoval výstrelmi, po ktorých mohutný strom padol. Po čase okolo neho vyrástli mladé dubčeky, ktoré mohutneli a krásneli. Zhrdzavený tank poslužil ako staré železo, iba hlaveň ľudia zapichli do zeme ako výkričník na spomínanú udalosť.

Je samozrejmé, že vo vtedajšom politicko-spoločenskom ovzduší takáto provokácia nemohla zostať nepovšimnutá. Stala sa predmetom stranického vyšetrovania stredoslovenského KV KSS, ktoré 9. 8. 1971 vydalo Stanovisko komisie pre posúdenie okolností a podiele viny na vydaní knihy Zlata Solivajsovej *Kľúč od každých dverí* a schválil uznesenie, na základe ktorého bolo uložené vedúcemu ideologického oddelenia zabezpečiť:

- pre Zlatu Solivajsovú: cez Zväz slovenských spisovateľov vylúčenie zo Zväzu a pozbavenie funkcie tajomníčky krajskej pobočky, cez predsedníctva spoločenských organizácií, kde menovaná má funkcie, odvolanie z funkcie v týchto organizáciách, cez riaditeľa Stredoslovenského vydavateľstva uvolnenie z funkcie zodpovednej redaktorky pre úsek beletrie pre stratu dôvery, cez Slovenské ústredie knižnej kultúry vyvodenie príslušného hmotného postihu za vzniklú škodu,

- pre Irenu Tarasovú, ilustrátorku knihy: cez Zväz slovenských výtvarných umelcov vylúčenie zo Zväzu, cez riaditeľa Stredoslovenského vydavateľstva vrátenie prevzatého honoráru za ilustrácie uvedenej knihy,

- pre Emila Murgaša, šéfredaktora Stredoslovenského vydavateľstva: odvolanie z uvedenej funkcie,

- pre Jána Bodenka: odvolanie z pléna stredoslovenského KV KSS, cez Zväz slovenských spisovateľov uvolnenie z funkcie predsedu pobočky Zväzu,

- cez riaditeľa Stredoslovenského vydavateľstva posilniť redakciu novoprijatými členmi strany.

Z dôvodovej správy uvádzam fakty, ktoré komisia konštatovala vo vzťahu k Zlate Solivajsovej: „Ponechanie a nevyraďenie uvedenej rozprávky autorkou a zodpovednou redaktorkou Stredoslovenského vydavateľstva pri stránkových korektúrach a imprimature roku 1971 komisia kvalifikuje ako hrubú politickú zlomyseľnosť, záškodníctvo a ideologickú diverziu. Pri súpcovej korektúre v novembri 1970 a stránkovej korektúre v januári 1971 sa ako autorka s rukopisom pri tzv. autorských korektúrach nevyhnutne stretla a ak by náhodou bola pozabudla, čo napísala, mala z hľadiska vtedajšieho politického poznania rozhodne vyradiť rozprávku *Abeceda pre obludy* alebo sa aspoň poradiť s vtedajšími riaditeľmi s. Harvátom, s. Hozákom, alebo so s. Benickým,

i keď medzitým už rok pracoval na stredoslovenskom KV KSS.“

Prípad mal pokračovanie – dostal sa do kompetencie Federálneho ministerstva vnútra, ktoré podalo návrh na trestné stíhanie zamestnancov Stredoslovenského vydavateľstva v Banskej Bystrici, zaslaný na stredoslovenský KV KSS 19. 1. 1972.

Tajomník ÚV KSS Ľudovít Pezlár sa osobne prípadom zaoberal a dňa 8. 2. 1972 zvolal poradu vedenia Zväzu slovenských spisovateľov. Prítomní zástupcovia Zväzu „... jedomyseľne zastávali názor, že stíhanie podľa trestného zákonníka by skomplikovalo politickú situáciu medzi spisovateľmi a mohlo by ohroziť úspešný priebeh pripravovaného zjazdu slovenských spisovateľov. Odporúčajú preto postih iba podľa pracovnoprávných predpisov zamestnávateľom. Zlata Solivajsová a Ján Bodenek boli vylúčení zo Zväzu slovenských spisovateľov za vydanie predmetnej knihy. Oddelenie kultúry a umenia ÚV KSS s vyššie uvedeným stanoviskom súhlasí.“

Ďalšie osudy dotknutých umelcov tu nebudem uvádzať, možno si ich domyslieť. Zlata Solivajsová sa na základe výzvy Zväzu slovenských spisovateľov zapojila do literárneho života až v priebehu roku 1989 a v plnej miere bola rehabilitovaná až po novembri tohto istého roku.

Banská Bystrica po zániku Stredoslovenského vydavateľstva prišla o významnú kultúrotvornú inštitúciu a jeho absenciu pociťuje prakticky dodnes. Aj keď v meste po roku 1989 vzniklo mnoho vydavateľstiev, tie ho nemôžu v plnej miere nahradiť, lebo sa zväčša orientujú na reklamno-propagačné materiály alebo osvedčené komerčné tituly.